

KIRIM TATAR YARLIKLARINDA “TİYİŞ (TİŞ)” VE DİĞER TERİMLER*

Aleksandr Nikolayeviç SAMOYLOVIÇ

Çeviren: Serkan ACAR**

Bu yazı hazırlamakta olduğum mufassal “Türkçe Etütleri” [Турецкие Этюды] kitabımın bir meselesi üzerine ön tebliğ niteliğindedir. Literatürde Moskova çarlarının Kırım hanlarına ödediği bir haraç teriminden bahsedildiği malumdur¹. Söz konusu terim, Seyyid Muhammed Rıza'nın tarihinde “طيش” [Tiyiş=Tiş] (s. 99), V. V. Velyaminov-Zernov'un yayımladığı “Kırım Hanlığı Tarihine Dair Materyaller” [Материалах для истории Крымского ханства]’adlı eserde ise “طيش” ve “طيش” şekillerinde kaydedilmiştir². Kırım Tatar yarlıkları ile orijinal Eski Rusça [belgeler] üzerinde yaptığım mukayeseli bir analiz sonucunda bu terimin [Rusça’daki] tam karşılığına ulaştım: “Дача” [Daça]. Orijinalinden okuyacak olursak (s. 592): “طيش قیلورغا بیورغان ایردیлар” [Tiyiş kılurğa buyurgay irdiler]; tercümesi: “Tiyiş alınmasını emredek idiler”³. Ya da orijinal haliyle: “ادرت كشي كا باش تيشی زردوه و اوچ كشي كا” [Ala karnı dört kişige baş tiyişi zerdeva ve üç kişige baş tiyişi sert ve üç kişige]; tercümesi: “Ağaç sansarı kürkü dört kişiye baş tiyişi, zerdeva [ağaç sansarı] kürkü üç kişiye baş tiyişi ve sert [uzun süre kırlarda, köyden uzakta kalarak yozlaşmış manda] üç kişiye”. Osmanlının

* Makalenin orijinal adı: “Тийиш (тишь) и другие термины крымско-татарских ярлыков”. Печ. по: ИРАН. Сер. 6, No: 15, с. 1277-1278’de yayımlanan bu makale, 2005 yılında A. N. Samoyloviç toplu eserleri içerisinde yeniden basılmıştır (A. N. Самойлович, Тюрское Языкознание. Филология. Руника., Москва, 2005, с. 230-231).

** Arş. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı. Bornova-İZMİR.

¹ Kazım Bek, Es Sebü’s Seyyar, s. XX; Bud. Sl. I, 420; Smirnov, Kırımское Hanstvo, s. 427-482; Veselovskiy, O Turetsko-Tatarskom Slove Tiş.

² Velyaminov-Zernov, Material.

³ Laşkov, Pamyatniki Diplomaticheskikh Snoşeniy, s. 25.

⁴ Baskıda hatalı olarak در şeklinde yazılmıştır.

“tiyış” ya da “tiş” terimi ile ilgili yorumu ise “Es Sebü’s Seyyar”ın belirtilmeyen bir nüshasında yazılıdır ve Prof. V. D. Smirnov tarafından sunulmuştur⁵: “طیش دكيش معناسعدر فلانه دكچك معناسعدر”. [Tiyiş değış manasınadır fülâna degecek manasınadır]. “طیش” imlasının “طیش” biçiminde yazımı da vardır, bu sonuncusu fonetik değışime uğrayarak “دكيش” şeklinde de geçer. Bu isim “تيمك، دكمك” [tiymek, değmek] fiilinden türemiştir, “касаться [dokunmak, değmek, temas etmek], доставаться [dokunmak, erişmek, elde etmek], приходится [uymak, uygun gelmek]”. Bu “Es Sebü’s Seyyar”daki ifade ile de uyuşmaktadır: “اصطلاح تاتار اوزره طیش تعبيری ایله سال نقود و تحف ارسالنی ایله” [İstihâlî Tatar üzere tiyış tabiri ile sâl-i nukûd ve tuhaf irsalini ile].

“Дача” anlamına gelen “طیش”in tamamen aynı yazımı “diş” anlamına da gelmektedir. Moskova’dan Kırım’a başka hediyelerle birlikte hanın ve zadedânın isteğı üzerine “balık dişleri” [рыбы зубы] de gönderilirdi. Yani Prof. N. İ Veselovskiy’in de makalesinde (s. 330) izah ettiğı gibi mors dişleri. Orijinal Kırım-Tatar yarlıklarında bu tür hediyeler her zaman sarahatle “بالق بارغانچه يبارلكان طونلر” şekillerinde yazılmıştır ve hiçbir zaman “balık diş” sadece “tiş” kelimesi ile ifade edilmemiştir. Örneğın (s. 745): “خزينة و بولكار طونلرينه بالق تشلرينه اخشامای آچق و ناقص بولوب و بالق تشلری بورنغی • زمانلرده يبارلكان” [Bargança yiberilgen tonlar hazine ve böleker tonlarına ve balık tişlerine oşamay alçak ve nakıs bolup ve balık tişleri burunğı zamanlarda yiberilgen].

Orijinal yarlıklar ile onların eski Rusça tercümeleri üzerinde mukayeseli bir çalışma yaparak, Moskova’dan Kırım’a gönderilen haraç ve hediyeler ile alakalı başka terimleri de net bir biçimde tespit etmek mümkündür⁶:

الوع خزينة	: Uluğ Hazine	: большая казна
قولتقا	: Koltka	: запросы
نوقراط آقچهلری	: Nokrat Akçeleri	: новгородки
سلام	: Selam	: поклоны
بولك	: Bölek	: поминки
مبارك باد	: Mübarek Bad	: поминки здорвальные
يارلقاش ، يارلقاش	: Yarlıgaş	: жалованье

⁵ Smirnov, Krimskoe Hanstvo, s. 429.

⁶ Smirnov, Krimskoe Hanstvo, s. 428.